

Остапович О. Я., Варениця Е. Я.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ)

КОГНІТИВНІ ПРЕФЕРЕНЦІЙ МОВЦІВ-НОСІЇВ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИХ ВАРІАНТІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ЦАРИНІ ФРАЗЕОЛОГІЇ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ

Стаття присвячена аналізу ментального опрацювання німецькомовними жителями ФРН, Австрії та Швейцарії та мовленнєвих функцій фразеологічних одиниць недомінуючих національно-державних варіантів стандартної літературної плюрицентричної німецької мови. На основі первинної лексикографічної вибірки, структурно-типологічної класифікації, текстового корпусного аналізу, ареально-діатопічної атрибуції було здійснено спробу шляхом опитування інформантів верифікувати і уточнити лексикографічні та текстові відомості для більш точного опису німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН.

Ключові слова: німецька фразеологія, національно-державний мовний варіант, когнітивні преференції, ідіоматичний тезаурус.

Остапович О.Я., Варениця Э.Я. Когнитивные преференции носителей национально-государственных вариантов современного немецкого языка в сфере фразеологии. Экспериментальные подходы.

Статья посвящена анализу ментальной обработки немецкоязычными жителями ФРГ, Австрии и Швейцарии и речевых функций фразеологических единиц недоминирующих национально-государственных вариантов стандартного литературного плюрицентрического немецкого языка. На основе первичной лексикографической выборки, структурно-типологической классификации, текстового корпусного анализа, ареально-диатопической атрибуции предпринята попытка путем опроса информантов верифицировать и уточнить лексикографические и текстовые сведения для более точного описания немецкого идиоматического тезауруса вне пределов ФРГ.

Ключевые слова: немецкая фразеология, национально-государственный языковой вариант, когнитивные преференции, идиоматический тезаурус.

Ostapovych O.Ya., Varenytsya E.Ya. Cognitive Preferences of Speakers of the National State Variants of the Modern German in the Sphere of Phraseology. Experimental Approaches.

The article deals with the analysis of the mental reproduction by German-speaking Germans, Austrians and Swiss of the phraseological units belonging to the non-predominant national state variants of the standard literary pluricentric German language. Based on the primary lexicography excerption, structurally-typological classification, textual corpora analysis, areal-diatopic attribution an attempt was made to verify and precisely quality by means of informants' interviewing the lexicographic and textual data in order to describe more adequately the German idiomatic thesaurus abroad Germany.

Key-words: German phraseology, national state linguistic variant, cognitive preferences, idiomatic thesaurus

Вступ. Проблема варіювання німецького фразеологічного лексикону далеко не нова, досліджується не перше десятиліття і спирається на обширну й поважну традицію в науковій літературі і лексикографії [12; 13; 14; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 25; 26; 27; 28; 32]. Проте вона, на нашу думку, далека від задовільного вирішення, в першу чергу – через безсистемність, гетерогенність та недискретність джерел накопиченого емпіричного мовного матеріалу [2; 3; 9; 10; 11; 30]. Для більш вірогідного і коректного представлення німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН, що є **об'єктом** нашої публікації, ми вважаємо за доцільне, окрім лексикографічної вибірки та наскрізного тестового аналізу (який широко практикувався в останнє десятиліття і до нас), доповнити їх психолінгвістичними експериментальними студіями – опитуванням інформантів-носіїв мови.

Базові теоретичні евристичні. За вихідне положення ми приймаємо плюрицентричну концепцію німецької стандартної літературної мови та запроваджену нами категорію недомінуючого національно-державного варіанту. Під ним ми розуміємо австрійську, швейцарську німецьку мову, німецьку мову Люксембурга та Ліхтенштейна як кодифіковану стандартну національну норму, в межах рівноправних системних «повних центрів» унормування (*Vollzentren*, за термінологією У. Аммона [7]), на відміну як від ареально-діатопічної регіонально-діалектної варіативної стратифікації (яка лежить поза межами предмету нашого дослідження) так і регіональних «напівцентрів» (*Halbzentren*) у Східній Бельгії та Південному Тіролі. Велика комунікативна та евристична значущість досліджуваного мовного матеріалу, на наше переконання, зумовлює **актуальність** та **практичну цінність** вивчення цієї проблеми. Для експериментального визначення реального психолінгвістичного статусу варіантних фразеологічних одиниць базовим для нас є положення когнітивної лінгвістики про «психічну реальність» – фактичне представлення ідіоми в ментальному лексиконі мовців, її «інтерсуб'єктивна поширеність» (*intersubjektive Geläufigkeit*), в дусі парадоксально-категоричного формулювання Д.О. Добровольського: «Im strengen kognitiven Sinne ein intersubjektiv nicht geläufiges Idiom ist gar kein Idiom» [15, с. 87–106, 113–128; 16, с. 154, 263].

Метою нашої розвідки є встановлення експериментальним шляхом реального статусу фразеологічних одиниць австрійського та швейцарського варіантів німецької мови, фіксованих новітніми лексикографічними джерелами, їх структурно-типологічна, функціональна та діатопічна атрибуція. **Матеріалом** дослідження слугували 1829 фразеологізмів, отримані зі словників та публікацій у науковій літературі, які містять маркування *Österr. oder Schweiz.* (маркування, зауважимо, доволі гіпотетичне і практично завжди суб'єктивне, його емпірична верифікація і була нашим **завданням**).

Наша дослідницька методика включала послідовну реалізацію кількох етапів.

1. Первинна лексикографічна вибірка. На цьому етапі добиралися, умовно кажучи, «кандидати» у фразеологічні гелветизми та австріацизми. Особливістю цього етапу було залучення у якості джерел текстів наукових публікацій [2; 3; 9; 10; 11] де начебто ідіоматичні австріацизми та гелветизми наводяться апіорі без посилань на лексикографічне чи літературне першоджерело.

2. Первинна структурно-типологічна класифікація отриманого «макрокорпусу». Її результати опубліковано в попередніх роботах авторів [6]. Згідно з нею, еквівалентні фразеологічні одиниці – це:

Регіональні варіанти німецьких фразеологізмів із елементами розбіжностей на наступних рівнях: а) фонетики (в тому числі, просодії): австр. *zu nichts nutz sein* – нім. *zu nichts nutze sein*; б) словотвору: австр. *bis aufs I – Tüpfel (Tüpfel)* – нім. *bis aufs I-Tüpfelchen*; в) морфосинтаксису, тобто граматичної організації фразеологічної одиниці: австр. *in den Butter gehen*; *dastehen wie der Butter an der Sonne*; *den Butter auf dem Kopf/Schädel haben*; *schon wissen was der Butter im Himmel kostet*; австр. *am laufenden halten* – нім. *auf dem laufenden halten*; австр. *über den Durst trinken* – нім. *ein Glas/eins/einen über den Durst trinken*; австр. *Pate gestanden sein* (нім. *haben*); австр. *fick dich ins Knie* (вульг.) – нім. *fick dir bloß nichts aufs/ins Knie!* Такі фразеологізми не можна стовідсотково назвати специфічно австрійськими, це, скоріше, німецька фразеологія із південнонімецькими особливостями. Подібні територіальні фразеологічні дублети традиційно не розглядалися як потенційні національно-культурно марковані фразеологічні одиниці.

Фразеологічні австріацизми/гелветизми, аналоги загальнонімецьких виразів. Серед них ми виділяємо як варіанти, так і структурні синоніми загальнонімецьких фразеологічних одиниць: а) фразеологічні одиниці, в яких лексеми-компоненти є синонімами чи територіальними дублетами: австр. *keinen Rosumi haben* – нім. *keinen Verstabd haben*; б) фразеологічні одиниці, компоненти-субститути яких у вільному вживанні є близькими, але не синонімічними за значенням: австр. *jmdm ins Gäu kommen* – нім. *jmdm ins Gehege kommen*. Дуже розмитює межа між варіантними аналогами-австріацизмами/гелветизмами такого типу і власне одно- і різноструктурними синонімами. Вони містять у своєму компонентному складі один або кілька семантично цілком дивергентних елементів (найчастіше діалектизмів чи запозичень), таким чином образна основа фразеологічної одиниці є іншою та утворюється семантика виразу близька, але не тотожна до загальнонімецького аналога: австр. *seine sieben Zwetschken packen* – нім. *seine sieben Sachen packen*. Особливим випадком національної фразеологічної специфіки австрійського/швейцарського національного варіанту є розвиток під дією відмінних позамовних факторів семантичної дивергентності цілісних виразів. Ч. Фельдеш [21, с. 51-54] наводить такі приклади: *deutsches Eck* – у австрійському варіанті цей перифраз позначає південно-східну окраїну Баварії, а в німецькому – місце злиття Рейна й Мозеля біля м. Кобленца; вислів *jmdm kann sich alle zehn Finger abschlecken / danach lecken* – може в австрійському варіанті означати «не розуміти власного щастя», в німецькому – «бути жадібним до чогось»; *durch die Finger sehen/schauen* – австр. «обманутись у своїх сподіваннях»; нім. «поблажливо залишити щось поза увагою». З метою термінологічної уніфікації у класифікації варіантних фразеологічних одиниць ми запропонували власну типологію на прикладі аналізу швейцарського та австрійського фразеологічного корпусів [4, с. 380].

Good samples.

Idiome Helvetismen: *j-m. einen Schlötterling anhängen, bachab schicken, bachab schwimmen/gehen, aus Abschied und Traktanden fallen, sein Heu nicht auf der gleichen Bühne haben, (nicht) den Fünfer und das Weggli bekommen/haben/wollen.*

Analoge (Varianten/Synonyme): *das schleckt keine Geiss weg, so sicher wie das Amen in der Kirche, j-n. am Seil herunterlassen/herablassen, aufpassen wie ein Häftlmacher, etw. ins Kamin schreiben, kein Büro machen; wissen, wo Bartli den Most holt, Hans was Heiri, etw. wie seinen Hosensack kennen, Herr und Frau Schweizer/Meier, weggehen wie frische Weggli, wie es im Büchlein steht, keinen roten Rappen (wert sein), keinen Rappen (mehr) in der Tasche haben.*

Sprichwörter: *Was auf der Tisch kommt, wird gegessen, Neue Besen wischen gut, Annet/Über dem Bach sind auch Leut', Die letzte Kuh tut das Gatter zu.*

Falsche Freunde: *zum Handkuss kommen, j-m. die Stange halten, es wundert mich, der blaue Brief, heuriger Hase.*

Idiome Austriazismen ohne Äquivalente: *zum Handkuss kommen, auf Lepschi gehen, Mandl mit Kren, bei jmdm. gibt's keine Würstel, sich beim Salzamt klagen, küss die Hand! Hab' die Ehre! Behüt dich Gott!*

Analoge (Varianten/Synonyme): *bis aufs I – Tüpfel, keinen Rosumi haben, ein Knödel im Hals haben, jeden Schilling dreimal/zweimal umdrehen; jmdm. ins Gäu kommen, keinen luckerten Heller haben, so sicher wie das Amen im Gebet, seine sieben Zwetschken packen.*

Bad samples.

Geflügelte Worte: *Nun singen sie wieder. Mein Name sei Gantenbein. Grieche sucht Griechin. Das Fähnlein der sieben Aufrechten. Biedermann und die Brandstifter. Der Richter und sein Henker. Der Besuch der alten Dame.*

Analoge (Varianten/Synonyme): *aus dem Häusli sein, aufgehen wie ein Küchli, Spass aufs Velo.*

Idiome Helvetismen: *j-m. ein Morgarten bereiten, Karlshof haben, kein Weggli und kein Röppli abgeben (wollen).*

Sprichwörter: *Es ist besser ein Schädli, als ein Schaden, Schwyzerrat kommt nach der Tat.*

Falsche Freunde: *vor das Haus treten, j-n. in Schwung/in die Schwünge bringen, eine Runde drehen.*

3. Первинний корпусний аналіз друкованих текстів. Його метою була перевірка частоти вживання гіпотетично виділених нами фразеологізмів (на базі масивних текстових баз даних www.wortschatz.uni-leipzig.de та корпусу COSMAS – www.ids.mannheim.de) та виділення їх у складі okazionalних та архаїчних (тобто інтерсуб'єктивно «неходових») зворотів.

4. Первинна діатопічна класифікація. На основі маркувань найновішого та найавторитетнішого словника «Das Variantenwörterbuch» за редакцією У. Аммона [29] – A; CH; A/CH/D etc. гіпотетично виділено «чисті»

встріацизми та гелльветизми *par excellence*, аналогово-синонімічні фразеологічні варіанти та «кластерні» перехресні скупчення. Проаналізувавши фіксовану словником географію вживання вибраних фразеологізмів, ми зокрема дійшли до таких кількісних показників.

«Чисті» австріацизми (104 вирази): *die Federn haben; der grüne Heinrich; eine schöne Leich; ohne Geld keine Musi; evident halten; die grüne Mark; eine gemähte Wiese; Mein lieber Freund und Zwetschkenröster; etw. ist (jmdm.) Powidl.*

«Чисті» гелльветизми (148 ідіом): *das Feuer im Elsass sehen; unter allem/jedem Hund; den Weg unter die Füsse nehmen; in die Hosen müssen; bachab schicken; das/sein Heu [nicht] auf der gleichen Bühne haben.*

Аналогово-синонімічні одиниці, що мають відповідники в німецькій мові ФРН (47 виразів): австр. *etw. ist so sicher, wie das Amen im Gebet* (нім. *etw. ist so sicher, wie das Amen in der Kirche*); австр. *Herr und Frau Österreicher* (нім. *Otto Normalverbraucher*); швейц. *Herr und Frau Schweizer*); австр. *von/seit anno Schnee* (нім. *Anno Tobak*); швейц. *Hans was Heiri* (нім. *Jacke wie Hose*); швейц. *jmdm. zeigen, wo Gott hockt* (нім. *jmdm. zeigen, wo der Pfeffer wächst*).

Кластери або перехресні варіанти, тобто ті фразеологізми, що можуть вживатися одночасно у двох і більше країнах – 271 одиниця: *der blinde Alarm* (A/D); *ein dicker Hund*(CH/D); *das schwarze Brett* (A/D); *sündhaft teuer* (CH/D);

der blaue Brief (A/D); *jmdm. ins Gäu gehen/kommen* (A/D-süd); *das Dreizehnte Gehalt* (A/D (das/der); *der Schweizer Kracher* (A/CH/D-süd); *von den Socken sein* (A/D); *das Häferl geht über* (A/D-südost).

Усі теоретично можливі кластери підсумовано в наступному переліку. CH D – 67; A D – 67; A D-südost – 49; A D-süd – 17; A CH – 16; A D CH – 15; A D-mittel\süd – 1; A D-mittel – 1; CH D-mittelost -1; CH D-nord – 1 (sic!); A D-nordost\südost – 1; CH D-süd – 1; A-west D-mittelwest -1; A D-nord\südwest – 1; A-west CH – 1; A D-mittelost – 1; A CH D-mittelost – 1; A D-mittel\südwest – 1; CH D-ost\südwest – 1; A D-nordost\mittelwest\südwest – 1; CH D-ost – 1 (sic!); A CH D-mittelost\süd – 1; A D-ost\süd – 1.

Результати цього аналізу теж частково опубліковані [8]. Перевірка цих гіпотез, емпірична статусна верифікація і стала завданням наступного, експериментального етапу дослідження. Його необхідність диктувалася головним чином двома чинниками: по-перше, електронні корпуси фіксують майже виключно писемне мовлення, тому емпіричні результати в них будуть гарантовано спотвореними, по-друге, серйозною похибкою дослідження є неминучий суб'єктивізм лексикографів при укладанні словників. На цю особливість навіть такого якісного словника як уже згаданий «Das Variantenwörterbuch» справедливо вказував ще у 2004 році уродженець Відня і професор Віденського університету Петер Ернст у доповіді «Österreichische Phraseologismen – ein Beitrag zu ihrer Erfassung und Beschreibung» на конгресі європейського фразеологічного товариства „Europhras“ [19]. Так зворот *sich über die Häuser hauen* словник маркує як *österr.*, *Grenzenfall des Standards*, в той час як інформанти однозначно кваліфікують його як максимально обценну віденську лайку.

Таким чином експериментальний етап ми поділяємо на дві складові

5.1. «Відсіювання» сумнівних оказіонально-архаїчних «метеликів-одноножок». Цільовою групою тут виступають носії недомінуючих мовних варіантів – австрійці та швейцарці. При цьому ми намагалися з'ясувати наступні питання: чи знаходиться фразеологізм у частотному активному або пасивному вжитку, чи має він узуальну преференцію перед аналогом–тевтонізмом і чи впізнається як «свій», чи відомі фразеологічні діалектизми у літературному варіанті.

Зразок анкети–опитування наведено нижче.

Alter	Geschlecht m / w	Ausbildung Beruf
Muttersprache	Herkunftsort (Kanton)	Wohnort (Kanton)

Bei der Beantwortung der Frage mit Punkten verwenden Sie bitte folgende Skala: 1 – gebrauche selber; 2 – in vertrauter Umgebung gebräuchlich; 3 – schon gehört, aber in vertrauter Umgebung ungebräuchlich; 4 – verstehe schon, verwende selten bzw. gar nicht; 5 – völlig unbekannt, nie gehört

В процесі нашого дослідження 68 швейцарських ФО виявили такий фактичний статус, не пройшовши статусну верифікацію:

Оказіоналізми (відсутня або епізодична лексикографічна фіксація, відомі від 1 до 5 інформантів із варіантами відповідей „*schon gehört, aber in meiner Umgebung ungebräuchlich*“, від 1 до 10 посилань у корпусі на 1000 слововживань центрального лексемного компонента): *ich bin kein Pestalozzi; zu etw. gehören wie der Anken aufs Brot; wie ein Küchli aufgehen; aus dem Häusli sein; klar wie Gülle; Spass aufs Velo; inzwischen ist viel Wasser durch den Genfersee geflossen.*

«Чисті» діалектизми (зафіксовані лише одним або кількома діалектними словниками, інформантам відомі із варіантами відповідей „*schon gehört, aber in Dialektform*“, корпусні посилання у літературно–стандартній версії відсутні): *Pintekehren machen; dastehen wie ein Türlistock; das geht nicht in die Aare; wie ein Murmeli schlafen.*

Архаїзми (зафіксовані переважно словником Л. Рьоріха [31], інформантами не вживаються, хоча можуть бути відомі «пасивно», корпусні посилання за останні 50 років відсутні): *j-m. am Fürtuch hängen; Ablass in Bern holen und kein Geld mitbringen; von etw. verstehen wie ein Gusti vom Geigen; j-m. ein Morgarten bereiten.*

Індивідуально–авторські новоутворення (лексикографічна фіксація відсутня, інформантам невідомі, корпусний пошук з нульовим результатом): *j-n. auf Milz und Leber prüfen; kein Weggli und kein Ráppli abgeben wollen; es gehört auf den Basler Tisch.*

Для уточнення пареміологічного корпусу ми скористалися наступною анкетною опитування.

Kennen Sie das Sprichwort ? (+ ja/- nein). Wenn ja, in welcher Version ? (1 – Schweizer Deutsch, 2 – Österreichisches Deutsch, 3 – Hochdeutsch). Halten Sie das Sprichwort für schweizerisch/ österreichisch ? (+ ja/- nein). Wie oft verwenden Sie es ? (1-5)

Результати дослідження узагальнено наступним чином.

Прислів'я, що пройшли «первинну статусну верифікацію»

Фіксовані корпусами у стандартно-літературній, а лексикографічними джерелами – у літературній та діалектній версіях: *Was auf den Tisch kommt, wird gegessen; Neue Besen wischen gut; Die letzte Kuh tut das Gatter zu; Die dümmsten Bauern haben die grössten Erdäpfel.*

З них відомі і вживані інформантами: *Was auf den Tisch kommt, wird gegessen; Neue Besen wischen gut; Die dümmsten Bauern haben die grössten Erdäpfel.*

Прислів'я, що не пройшли «статусну верифікацію»

Оказіоналізми, індивідуально-авторські новоутворення: *Es ist besser ein Schädli, als ein Schaden; Tee, Kaffee und Leckerli bringen den Bürger ums Äckerli; Der Faulenz und das Lüderli sind zwei Zwillingbrüderli; Der Dünktmich hat Gottes Sohn ans Kreuz geschlagen; Der Hetti und der Wetti sind Brüder gewesen.*

«Чисті» діалектизми, архаїзми: *Schwyzerrat kommt nach der Tat; Für den Tod ist kein Kräutli gewachsen, sonst würd' es der Doktor für sich sparen; Man vermachet ringer ein Löchli als ein Loch.*

Результати цих опитувань нами так само опубліковані [4; 5; 23].

5.2. Діатопічно-ареальна атрибутация. На цьому етапі фразеологізми, що пройшли першу стадію статусної верифікації як австріацізми/гельветизми пропонуються інформантам-німцям і уродженцям ФРН, частково – паралельно з «аналоговими» тевтонізмами. Опитування переслідувало дві мети – визначення когнітивних переваг мовців та можливого уточнення ареальних словникових маркувань. Теоретичним підґрунтям такої методики опитування є ідея Д.О. Добровольського про контрастивну та інтроспективну складову національно-культурної специфіки у фразеології [1]. Цілковиту рацію має Д.О. Добровольський і тоді, коли вказує на те, що вживання іноземцями фразеологізмів трактується носіями мови як самоідентифікаційна спроба долучитися до іншої лінгвокультурної спільноти і набути у чужій культурі певної «інтимності», тому може сприйматися негативно як посягання на виключну національно-культурну царину [1, с. 259]. Тому за результатами психолінгвістичних експериментів ті з ідіом, вживання яких іноземцями кваліфікується як недоречне, можна цілком обґрунтовано вважати культурно-специфічними навіть без прямої денотативної лінгвокраїнознавчої співвіднесеності. Для визначення саме когнітивних переваг мовців-носіїв лінгвістичних варіантів ми виходили з того очевидного факту, що окрім фразеографічної фіксації фразеологічних варіантів сучасної німецької мови вирішальним фактором набуття ними статусу регіональних та національно-державних маркованих варіантів є, на нашу думку, функціонування в мовленні – усному (що підтверджують інформанти в результаті опитування) та письмовому (в літературних та газетно-публіцистичних текстах). З цієї метою ми склали наступну анкету та провели опитування інформантів-німців. При цьому ми намагалися з'ясувати такі питання: чи чули вони фразеологічний вираз, чи відоме переносне значення цього виразу, чи вживали б цей вираз самі. При цьому, кількість навчально-державних та регіональних варіантів ми подали пропорційно до кількості цих самих варіантів у нашій лексикографічній вибірці: кількість австріацізмів складає у вибірці 110 (13%), отже їх кількість у анкеті – 7 (з 50), що становить ті ж самі 13 % etc. Зазначимо, що в нашому анкетному опитуванні відсутні «чисті» тевтонізми, а загальна кількість фразеологічних одиниць становить екземплярний показник 50.

Перелік запропонованих респондентам ідіом: *am längeren Ast sitzen, im Eck sein, Federn haben, einen Huscher haben, ohne Geld keine Musi, pfui gack, eine gemähte Wiese, den Anschiss haben, im gleichen Aufwisch, bachab gehen, über die Bücher gehen, Cafe complet, das Feuer im Elsass sehen, eine Frist ansetzen, das Fuder überladen, Hans was Heiri, sich in der Arsch klemmen, junge Schnaufer, nicht im Strumpf sein, eine hängen haben, der Fürstliche Rat, grüne Nummer, etw./jmd. ist jmdm. Blunzen, mit dem faden Aug[e] anschauen, sich über die Häuser hauen, mit Zimmer, Kuchl, Kabinett, einen Klamsch haben, zu etw. seinen Kren geben, etw./jmd. ist jmdm. Powidl, etw. ist zum Krenreiben, [Das/jmd./etw. ist] leinwand, [bei etw./da] gibt es keine Würstel, a) aufpassen wie ein(e) Häftlimacher(in), b) aufpassen wie ein/die Häftelmacher, a) mit freiem Auge, b) mit bloßem Auge, c) von [blosssem] Auge, a) die Faust im Sack machen, b) die Faust in der Tasche ballen, a) es/dann ist Feuer am Dach, b) es/dann ist Feuer im Dach, a) Sankt-Florians-Politik, b) Sankt-Florians-Prinzip, für einmal, Verkauf über die Gasse, a) die Pappen halten, b) die Gosche halten, a jour, etw. wie seinen Hosensack kennen, sich [selber] an der Nase nehmen, neben den Schuhen sein/steht, etw. in Verkehr setzen, a) [sich] die Sporen abverdienen, b) sich die [ersten] Sporen verdienen, a) jmdm. geht das/der Feitel in der Tasche auf, b) jmdm. geht das Messer in der Tasche auf, im Weiteren, a) Daumen mal Pi, b) Handgelenk mal Pi, blaue Zone.*

Haben Sie den Ausdruck gehört ? (+ ja/- nein). Ist Ihnen die übertragene Bedeutung des Ausdrucks bekannt ? (+ ja/- nein). Würden Sie selber den Ausdruck verwenden ? (+ ja/- nein).

Висновки. Результати експериментів дозволяють нам висунути гіпотезу про необхідність уточнення регіональних маркувань таких аналогово-синонімічних та кластерних австрійських і швейцарських ідіом як *im gleichen Aufwisch, eine Frist ansetzen, die Gosche halten, mit blosssem Auge, sich die ersten Sporen abverdienen, j-m. geht das Messer in der Tasche auf, die Faust in der Tasche ballen, pfui gack, den Anschiss haben, am längeren Ast sitzen, über die Bücher gehen, eine hängen haben, für einmal, Verkauf über die Gasse, Daumen mal Pi, im Weiteren, etw. in Verkehr setzen, ohne Geld keine Musi, es/dann ist Feuer im Dach, der Fürstliche Rat, neben den Schuhen sein/steht, Cafe complet, etw. wie seinen Hosensack kennen, sich selber an der Nase nehmen, sich in den Arsch klemmen, zu etw. seinen Kren geben, etw. ist j-m. Powidl, die Pappen halten* (більшість респондентів-німців вперто кваліфікують їх як відомі і вживані далеко за межами гіпотетичного кластера). Цей перелік ідіом однаково кваліфікують як жителі і уродженці географічно прикордонних із Австрією та Швейцарією діалектних ареалів – Райнланд-Пфальцу та Баден-Вюртемберга, так і віддалених – Гессена, Саксонії, Саксонії-Ангальт, Північного Рейну-Вестфалії, навіть Берліна (sic!) Це дозволяє претендувати на валідність висновків. З іншого

боку, безапеляційне відкидання іншими пробандами таких ідіом як *am längeren Ast sitzen, Federn haben, im gleichen Aufwisch, bachab gehen, über die Bücher gehen, zu etw. seinen Kren geben, sich selber an der Nase nehmen, blaue Zone, die Gosche halten, etw. wie seinen Hosensack kennen, sich in den Arsch klemmen* із коментарями – «це зовсім неправильно», «це помилка» і навіть власними доповненнями як «повинно бути» (у ролі таких доповнень майже стовідсотково фігурують ідіоматичні тевтонізми – *am längeren Hebel sitzen, Federn lassen, im gleichen Aufwasch, bergab gehen, den Bach runtergehen, über die Leichen gehen, zu etw. seinen Senf geben, sich selber an der Nase fassen, sich selber an die Nasenspitze greifen, grüne Zone, die Gusche halten, etw. wie seine Westentasche kennen, sich in den Arsch treten/beißen*) спричинені не лише поширеним німецькоцентричним ставленням до мови Австрії і Швейцарії як до девіантного явища, відхилень від начебто існуючого в природі загально німецького літературного стандарту. «Політкоректне» плюрицентричне сприйняття німецької мови (хоча автором самого терміну і є німець Ульріх Аммон) ще далеко не є повсякденним фактом мовної свідомості жителів ФРН. Цілком логічно, що спонтанні коректури пропонують респонденти з вищою освітою та навіть один літературний редактор за професією, за походженням – жителі Саксонії та її столиці Дрездена. На нашу думку, це також є додатковим аргументом на користь нашої гіпотези про **голістичне**, цілісне сприйняття семантики ідіом німцями і навпаки – **декомпозиційної** її рецепції носіями недомінуючих варіантів – австрійцями та швейцарцями, для яких – *sic!* – навіть незначна компонентна дивергентність фразеологізму є сигналом, індикатором національно-культурної ідентифікації. Це спонукає нас до певної міри переглянути нашу вихідну інтуїтивну гіпотезу. Морфосинтаксичні відмінності у фразеології справді не є фактами національної культури – але, як свідчать результати наших опитувань, навіть відмінності у керуванні дієслів чи вживанні прийменників у компонентному складі ідіоми з когнітивної точки зору виконують сигнальну функцію розпізнавання у координатах «свій-чужий» навіть у межах однієї стандартної літературної мови.

Література:

1. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М.: Знак (Studia philologica), 2008. – 656с.
2. Малыгин В. Т. Устойчивые словосочетания в австрийском национальном варианте современного немецкого литературного языка / В.Т. Малыгин: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – Л. – 1977. – 19 с.
3. Малыгин В.Т., Коканина Л.Б. Национальное своеобразие австрийской и швейцарской фразеологии в сопоставлении с собственно немецкой / В.Т. Малыгин, Л.Б. Коканина // Добровольский Д.О., Малыгин В.Т., Коканина Л.Б. Сопоставительная фразеология (на материале германских языков). – Владимир: Издательство Владимирского университета. – 1990. – С. 49-79.
4. Остапович О.Я. Когнітивні та корпусні критерії визначення статусу фразеологічних гелветизмів / О.Я. Остапович // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – N 4. – Луцьк: «Вепа». – 2007. – С. 380-385.
5. Остапович О.Я. До питання виділення національного корпусу швейцарських паремій / О.Я. Остапович // Актуальні проблеми германської філології. – Чернівці. – «Книги – ХХІ». – 2008а. – С. 207-211
6. Остапович О.Я., Варениця Е.Я. Системні відношення в національно-державному варіюванні німецької фразеології / О.Я. Остапович, Е.Я. Варениця. // Східнослов'янська філологія: Збірник наукових праць. – Випуск 16. Мовознавство. – Горлівка: Видавництво ГДПШМ, 2009. – С. 101-108
7. Остапович О.Я., Варениця Е.Я. Про новітню концепцію тлумачного словника сучасної німецької мови «Variantenwörterbuch des Deutschen» Ульріха Аммона / О.Я. Остапович, Е.Я. Варениця. // Науковий вісник національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Випуск 14. – Острог, 2010. – С.433-438.
8. Остапович О.Я. Кластерна організація німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН / О.Я. Остапович // «Мова і культура». – Київ: Видавничий том Д. Бурого – Т.158. – 2012.
9. Сулим В.Т. Фразеологічна диглосія національних варіантів сучасної німецької мови / В.Т. Сулим // Іноземна філологія. – Вип.103. – 1992. – С. 61-67.
10. Сулим В.Т. Узальна дивергентність дієслівних фразеологізмів у національних варіантах сучасної німецької мови / В.Т. Сулим: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. ¾ К. 1994. ¾ 202 с.
11. Сулим В.Т. Лексичні запозичення у фразеологізмах національних варіантів німецької мови / В.Т. Сулим // Ювілейний збірник на пошану професора Б. В. Максимчука: збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 242-247.
12. Burger H. Helvetismen in der Phraseologie / Burger, Harald // Löffler H. (Hrsg.) Alemannische Dialektforschung. Bilanz und Perspektiven. Beiträge zur 11. Arbeitstagung allemanischer Dialektologen. – Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1995. – S. 13-25.
13. Burger H. Zur Phraseologie des Schweizerhochdeutschen / Burger, Harald // Korhonen J. (Hrsg.) Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen. – Bochum: Brockmeyer, 1996. – Bd. 2. – S. 461-488.
14. Burger H. Helvetismen in der Phraseologie – Vorkommen und stilistische Funktionen / Burger, Harald // Hatrmann D. (Hrsg.) «Das geht auf keine Kuhhaut». Arbeitsfelder der Phraseologie. Akten des Westfälischen Arebiatskreises «Phraseologie/Parömiologie» 1996 (Bochum). – Bochum: Brockmeyer, 1998. – S. 49-80.
15. Dobrovol'skij D. Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik: Studien zum Thesaurus deutscher Idiome / Dobrovol'skij, Dmitrij. – Tübingen: Narr, 1995. – 275 S.
16. Dobrovol'skij D. Idiome im mentalen Lexikon: Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung / Dobrovol'skij, Dmitrij. – Trier, 1997. – 288 S.
17. Ebner J. Wörter und Wendungen des österreichischen Deutsch / Ebner, Jakob // Wiesinger P. (hrsg). ¾ Das österreichische Deutsch. ¾ Wien / Köln / Graz: Böhlau Verlag. ¾ 1988. – S. 99 ¾ 189.
18. Eismann W. Zur Frage der lexikographischen Berücksichtigung von nichtbinnendeutschen Phraseologismen in deutsch-slavischen phraseologischen Wörterbüchern / Eismann, Wolfgang // Palm C. (hrsg.) «Europhras 90». Akten der

internatioalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung. Aske (Schweden), 12.–15. Juni 1990. ¾ Uupsala. ¾ 1991. – S. 43-61.

19. Ernst P. Österreichische Phraseologismen – ein Beitrag zu ihrer Erfassung und Beschreibung / Ernst, Peter // *Phraseology in Motion II. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie*. Basel, 2004. – Phraseologie und Parömiologie. – Bd. 20. – Schneider Verlag Hohengehren. – Baltmannsweiler, 2007. – S. 303-312.

20. Földes C. Zu den österreichischen Besonderheiten der deutschen Phraseologie / Földes, Csaba // *Deutsche Phraseologie in Sprachsystem und Sprachverwendung*. ¾ Wien: Edition Praesens. – 1992. ¾ S. 9-24.

21. Földes C. Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra- und interlinguale Zugänge / Földes, Csaba. ¾ Deutsch im Kontrast. ¾ Band 15. ¾ Heidelberg: Julius Gross Verlag, 1996. – 222 S.

22. Földes C. Gibt es eine „österreichische Phraseologie“? / Földes, Csaba // Hatrmann D. (Hrsg.) „Das geht auf keine Kuhhaut“. Arbeitsfelder der Phraseologie. Akten des Westfälischen Arbeitskreises Phraseologie/Parömiologie 1996 (Bochum). – Bochum: Brockmeyer, 1998. – S.109–125.

23. Ostapovych O. Geflügelte Worte schweizerdeutscher Herkunft. Status und Gebrauch / Ostapovych, Oleg // *Die XIV. UDGW-Tagung „Deutsche Sprache und Literatur im europäischen Kontext“*. – Donezk, 2007. – S. 175-179.

24. Ostapowytsh O. Äquivalenz und Übersetzbarkeit landeskundlich relevanter österreichischer Redewendungen im Vergleich mit dem Ukrainischen / Ostapowytsh, Oleg // *Фразеология и фразеодидактика: актуальные проблемы. Сборник научных трудов*. – Выпуск 1. – Архангельск: Поморский университет, 2009. – С. 177-201.

25. Röhrich L. Allemenische Sprichwörter. Form und Funktion / Röhrich, Lutz // *Europhras 88*. – Collection Recherches Germaniques. – N 2. – Strasbourg, 1989. – S. 357-370.

26. Ruef H. Sprichwort und Sprache. Am Beispiel des Sprichworts im Schweizerdeutschen / Ruef, Hans. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1995 – 303 S.

27. Schmidlin R. Lexikographische Probleme bei phraseologischen Varianten / Schmidlin, Regula // Földes C., Wirrer J. (Hrsg.) *Phraseologismen als Gegenstand sprach- und kulturwissenschaftlicher Forschung. Akten der europäischen Gesellschaft für Phraseologie (EUROPHRAS) und des Westfälischen Arbeitskreises „Phraseologie/Parömiologie“ (Loccum 2002)*. – Hohengehren: Schneider Verlag, 2004. – S. 377–391.

28. Schmidlin R. Nationale Varianten standarddeutscher Phraseologismen / Schmidlin, Regula // Palm–Meister C. (hrsg.) *«Europhras 2000»*. Akten der internatioalen Tagung zur Phraseologie. Aske (Schweden), 15.–18. Juni 2000. ¾ Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2004. – S. 435-446.

Довідково-лексикографічна література:

29. Ammon U., Bickel H., Ebner J. u.a. *Variantenwörterbuch des Deutschen* / Ammon, Ulrich, Bickel, Hans, Ebner, Jakob u.a. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2005. – 954 S.

30. Malygin V. T. *Österreichische Redewendungen und Redensarten* / Malygin, Viktor. – Wien: Österreichischer Bundesverlag. Pädagogischer Verlag, 1996. – 176 S.

31. Röhrich L. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten in 5 Bänden* / Röhrich, Lutz. ¾ Freiburg / Basel / Wien: Herder¾Spektrum Verlag, 1994. ¾ 1910 S.

32. *Schweizerdeutsche Sprichwörter*. – Zürich: Buchdruckerei Züricher Post. – Schweizerische Bibliothek 3. – 1918. – 71 S.